

Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie

MAŁGORZATA POLKOWSKA
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6633-2222>
m.polkowska@ron.mil.pl

*Ochrona światowego dziedzictwa kulturalnego i jej znaczenie podczas
konfliktów zbrojnych*

Protection of World Cultural Heritage and Its Importance during Armed Conflicts

ABSTRAKT

Niniejszy artykuł wpisuje się w tematykę dotyczącą ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego. Ochrona ta stała się przedmiotem ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej w Poznaniu 20 czerwca 2022 roku pt. „Rola organizacji międzynarodowych w ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego. Refleksje na tle jubileuszu 50-lecia przyjęcia Konwencji UNESCO o ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego”. Autorka porusza zagadnienia cywilno-wojskowej ochrony dóbr kultury w razie konfliktu zbrojnego. Stąd w artykule odniesiono się do Konwencji haskiej z 1954 roku na temat ochrony dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego i Protokołu ją zmieniającego. Tematyka ta zyskuje na aktualności również dzisiaj w kontekście trwającej wojny w Ukrainie. Ponadto podjęta została tematyka dyplomacji jako narzędzia służącego do tworzenia regulacji zabezpieczających dobra kultury przed zniszczeniem oraz opisano rolę organizacji międzynarodowych podejmujących to wyzwanie. Wreszcie przedstawiono rolę Polski i innych państw zaangażowanych w proces ratowania dóbr kultury w walczącej Ukrainie.

Słowa kluczowe: ochrona dóbr kultury; konflikt zbrojny; dyplomacja; dziedzictwo kulturalne i naturalne; Konwencja haska

WSTĘP

Konflikty zbrojne między narodami sięgają starożytności. Z tamtych czasów pochodzą pierwsze próby ich ograniczenia poprzez rokowania. W końcu średniowiecza, od drugiej połowy XV wieku, państwa położone na Półwyspie

Apenińskim, a także inne państwa zachodnioeuropejskie powoli wychodziły ze średniowiecznych zakazów i nakazów. Rozpoczął się okres renesansu, który m.in. sprzyjał umacnianiu się państw narodowych. W świetle nowych prądów wielu wybitnych uczonych zaczęło śmieiej wysuwać pogląd wykluczający możliwość stosowania prawa zdobyczy w stosunku do dóbr artystycznych, uznając, że są one klasycznym przykładem rzeczy, na które natura nie wyznaczyła ceny. Stawiano też wobec walczących stron żądania, aby w toku konfliktu zbrojnego ograniczały się tylko do działań niezbędnych do odniesienia zwycięstwa¹. W czasie wojny trzydziestoletniej (1618–1648) pojawiły się innowacje w teorii i praktyce stosunków międzynarodowych. W 1625 roku holenderski prawnik Hugo Grotius opublikował pracę pt. *O prawie wojny i pokoju*. Książka ta, uznawana za pierwsze nowoczesne dzieło prawa międzynarodowego, wyrażała idee równości suwerennych państw – warunku podstawowego dla współczesnego systemu dyplomatycznego. Ponadto Grotius sformułował świecką wizję państwa, odróżniał wojny sprawiedliwe od niesprawiedliwych, był prekursorem prawa humanitarnej interwencji państwowej oraz wyrażał nadzieję na rozwój międzynarodowych procesów integracyjnych².

W kierunku zmniejszenia napięcia między państwami działała także nowożytna dyplomacja. Pod względem organizacyjnym przodowała dyplomacja francuska. System francuski został rozpowszechniony w XVIII wieku – z reguły duże państwa tworzyły ministerstwa spraw zagranicznych, a ich ambasadorowie mieli prawo zawierania traktatów na własną odpowiedzialność³.

W tym okresie do europejskiej dyplomacji weszła Rosja. Jej tradycja dyplomatyczna łączyła elementy wywodzące się bezpośrednio z Bizancjum z dojrzałym systemem dyplomatycznym, który powstał w Europie Zachodniej. Pod koniec XVIII wieku poza Europą pojawiło się państwo – na razie drugiej rangi – Stany Zjednoczone⁴.

W XVIII wieku europejska dyplomacja starała się utrzymać równowagę pomiędzy pięcioma wielkimi mocarstwami. Były to: Wielka Brytania, Francja, Austria, Rosja i Prusy. Pod koniec tego stulecia rewolucja francuska, a potem próby podboju całej Europy przez Napoleona I najpierw zachwiały równowagę, a następnie osłabiły systemy państwowe na kontynencie europejskim⁵.

Od początku XIX wieku powstawały pierwsze międzyrządowe organizacje międzynarodowe, m.in. Komisja Centralna dla Nawigacji po Renie (1815), Po-

¹ P. Żarkowski, *Ochrona dóbr kultury w czasie wojny w świetle prawa międzynarodowego*, „Kraakowskie Studia Międzynarodowe” 2016, nr 3, s. 157.

² K. Bertoni, *Praktyka dyplomatyczna i konsularna*, cz. 1, Kraków 1947, s. 8–9.

³ J. Kukulka, *Teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2000, s. 34–35.

⁴ C. Navari, *Great Power Diplomacy*, [w:] *The SAGE Handbook of Diplomacy*, eds. C.M. Constantinou, P. Kerr, P. Sharp, London 2016, s. 268–275.

⁵ J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne*, Warszawa 2012, s. 34–28.

wszechna Unia Telegraficzna (1865; obecna nazwa: Międzynarodowa Unia Telekomunikacyjna), Powszechny Związek Pocztowy (1874)⁶. Charakter pozarządowy miał powstały w 1864 roku Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża⁷.

Lata siedemdziesiąte i następne XIX wieku oraz początek XX wieku przyniosły dalsze działania mające na celu łagodzenie, nieodłącznie związanych z wojną, nieszczęść i cierpień ludzi. W tym okresie zaczęła się także kształtować prawna ochrona obiektów kulturalnych podczas wojny. Jednym z pierwszych dokumentów prawnych z XIX wieku zawierających zapisy odnoszące się do potrzeby skuteczniejszego zapewnienia bezpieczeństwa dobrom kulturalnym podczas wojny była „Instrukcja dla dowództwa armii Stanów Zjednoczonych w polu”, wydana w 1863 roku. Ważnym przedsięwzięciem społeczności międzynarodowej w zakresie dążenia do prawnego uregulowania spraw związanych z wojną było zorganizowanie w 1874 roku w Brukseli międzynarodowej konferencji. W trakcie jej trwania wypracowano m.in. projekt deklaracji dotyczącej praw i zwyczajów wojny, która uwzględniała w swoich zapisach również potrzebę zapewnienia bezpieczeństwa dobrom kulturalnym.

Mimo że deklaracja brukselska stanowiła obszerny zbiór norm dotyczących prowadzenia wojny na lądzie, to jednak wobec sprzeciwu niektórych państw nie stała się prawem obowiązującym. Dokument ten stanowił za to punkt wyjścia dla dwóch haskich konferencji pokojowych zorganizowanych w latach 1899 i 1907. Podczas II Konferencji Haskiej w 1907 roku podpisano ogółem 13 konwencji, z których 12 zostało ratyfikowanych. Wśród nich były dwie (IV i IX), które poruszały konieczność zapewnienia ochrony dóbr kulturalnych podczas wojny. Szczegółowe zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturalnego zostały umieszczone w „Regulaminie dotyczącym praw i zwyczajów wojny lądowej”, załączonym do IV konwencji. Dokument ten regulował m.in. kwestie sposobów prowadzenia wojny, ochrony własności publicznej i prywatnej, ochrony ludności i jej mienia, ochrony dóbr kultury przed skutkami konfliktu zbrojnego oraz sankcji karnych za naruszenie postanowień konwencji.

Obie konwencje (IV i IX), mimo że bardzo ogólnie traktowały ochronę dóbr kulturalnych, stanowiły pierwszą międzynarodową kodyfikację prawa zmierzającą do zapewnienia w trakcie przebiegu wojny większego bezpieczeństwa dziedzictwu kulturalnemu ludzkości. Konwencje te zostały ratyfikowane przez większość państw świata. Polska przystąpiła do nich w 1935 roku. Po zakończeniu I wojny światowej konferencja pokojowa w Paryżu uznała zasadę restytucji dóbr kultury za nierozzerwalny składnik układów pokojowych i odrzuciła jakiegokolwiek prawo do zdobyczy wojennych w dobrach kulturalnych⁸.

⁶ N. Blokker, *International Organizations*, [w:] *An Introduction to Public International Law*, ed. C. Rose et al., Cambridge 2022, s. 143.

⁷ R. Heinsch, *International Humanitarian Law*, [w:] *An Introduction...*, s. 230–231.

⁸ S. Marks, W.C. Freeman, *Diplomacy*, <https://www.britannica.com/topic/diplomacy> (dostęp: 22.10.2023); N.D. White, *The Law of International Organizations*, New York 2005; M. Polko-

Po I i II wojnie światowej powstały dwie organizacje międzynarodowe tworzące kolektywny system ochrony pokoju i bezpieczeństwa: Liga Narodów (1920–1946) i Organizacja Narodów Zjednoczonych (1945). Obie organizacje odegrały ważną rolę w utrzymaniu pokoju, ale nie zdołały go trwale zabezpieczyć⁹.

POWSTANIE KONWENCJI HASKIEJ I JEJ UZUPEŁNIENIA

Straty i zniszczenia dóbr kulturalnych spowodowane przez II wojnę światową sprawiły, że w 1954 roku, w wyniku podjętych wcześniej działań, udało się zwołać w Hadze specjalną konferencję dyplomatyczną, która zakończyła się podpisaniem Aktu końcowego o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, Regulaminu wykonawczego oraz Protokołu. Państwa-strony zobowiązały się do organizacji ochrony dóbr kulturalnych już w czasie pokoju, by zapobiec ich zniszczeniu w razie wojny. Konwencja ta, wraz z Protokołem o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, została ratyfikowana także przez Polskę w 1957 roku¹⁰. Zgodnie z art. 1 Konwencji za dobra kulturalne, bez względu na ich pochodzenie oraz osobę ich właściciela, uznano:

- a) dobra ruchome lub nieruchome, które posiadają wielką wagę dla dziedzictwa kulturalnego narodu, np. zabytki architektury, sztuki lub historii, zarówno religijne, jak świeckie; stanowiska archeologiczne; zespoły budowlane posiadające jako takie znaczenie historyczne lub artystyczne; dzieła sztuki, rękopisy, książki i inne przedmioty o znaczeniu artystycznym, historycznym lub archeologicznym, jak również zbiory naukowe i poważne zbiory książek, archiwaliów lub reprodukcji wyżej określonych dóbr;
- b) gmachy, których zasadniczym i stosowanym w praktyce przeznaczeniem jest przechowywanie lub wystawianie dóbr kulturalnych ruchomych, określonych pod lit. a), np. muzea, wielkie biblioteki, składnice archiwalne, jak również schrony mające na celu przechowywanie w razie konfliktu zbrojnego dóbr kulturalnych ruchomych, określonych pod lit. a);
- c) ośrodki obejmujące znaczną ilość dóbr kulturalnych określonych pod lit. a) i b), zwane w dalszym ciągu „ośrodkami zabytkowymi”.

Państwa-strony zobowiązały się powstrzymać od używania dóbr kultury i ich bezpośredniego otoczenia do celów, które mogłyby wystawić te dobra, w razie konfliktu zbrojnego, na zniszczenie lub uszkodzenie oraz powstrzy-

wska, *Staly Trybunał Arbitrażowy (Haga 1907)*, [w:] *Prawo międzynarodowe i sądownictwo. Wybór źródeł*, Warszawa 2022.

⁹ N. Blokker, D. Dam-de-Jong, *Law on the Use of Force*, [w:] *An Introduction...*

¹⁰ Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 roku (Dz.U. 1957 nr 46 poz. 212), załączniki.

mać się wobec nich od wszelkich aktów nieprzyjacielskich (art. 3 i 4). Konwencja haska z 1954 roku wprowadziła dwa rodzaje ochrony dóbr kulturalnych: ochronę ogólną (rozdział I) i ochronę specjalną (rozdział II). Ochrona ogólna składa się z dwóch elementów: opieki i poszanowania. Opieka nad dobrami kulturalnymi polega na podjęciu działań przez państwa-strony za pomocą uznanych przez nie środków, które mają na celu zabezpieczyć dobra kulturalne na terytorium własnego państwa przed możliwymi do przewidzenia skutkami konfliktu zbrojnego. Ochrona zobowiązuje państwa do podejmowania tego typu działań już w czasie pokoju. Natomiast poszanowanie dóbr kulturalnych to zobowiązanie państw-stron Konwencji do szanowania dóbr kulturalnych położonych zarówno na ich własnym terytorium, jak i na terytorium innych państw (art. 4 ust. 1). Ponadto Konwencja haska w art. 4 zobowiązuje państwa-strony tego dokumentu do powstrzymania się od używania tych dóbr i ich bezpośredniego otoczenia oraz środków przeznaczonych do ich ochrony do celów, które mogłyby wystawić te dobra, w razie konfliktu zbrojnego, na zniszczenie lub uszkodzenie. Dodatkowo nakazuje powstrzymanie się wobec nich od wszelkich aktów nieprzyjacielskich.

Ogólne zdefiniowanie poszanowania dóbr kulturalnych zostało uzupełnione obowiązkiem ustanowienia przez państwa-strony dokumentu zakazującego kradzieży, rabunku lub bezprawnego przywłaszczenia dóbr kulturalnych, jak również wszelkich aktów wandalizmu wymierzonych przeciwko nim, a także zapobiegania takim atakom i podejmowania działań mających na celu ich zaprzestanie. Strony Konwencji powinny też powstrzymać się od stosowania rekwizycji ruchomych dóbr kulturalnych, położonych na terytorium któregośkolwiek państwa, które ratyfikowało ten dokument.

Ochroną specjalną może być objęta jedynie ograniczona liczba dóbr kulturalnych o bardzo wielkim znaczeniu. Dobra kulturalne objęte ochroną specjalną uzyskały przywilej nietykalności i powinny być zaopatrzone w znak rozpoznawczy. Przyjęto, że dobro kulturalne położone w pobliżu ważnego obiektu wojskowego może być objęte ochroną specjalną, jeżeli strona konfliktu zobowiąże się, że zrezygnuje z użytkowania danego obiektu lub wyłączy go z wszelkiego ruchu komunikacyjnego. Możliwość uchylecia tej ochrony dopuszczała jedynie kategoryczna konieczność wojskowa podjęta przez dowódcę odpowiedniego szczebla dowodzenia. Dobra kulturalne mogą być objęte tego typu ochroną (art. 8 ust. 1) pod warunkiem, że:

- a) znajdują się w dostatecznej odległości od wielkich ośrodków przemysłowych oraz od wszelkich ważnych obiektów wojskowych stanowiących punkty wrażliwe, jak np. lotnisk, radiowych stacji nadawczych, zakładów pracujących na rzecz obrony narodowej, portów lub dworców kolejowych o pewnym znaczeniu, jak również wielkich linii komunikacyjnych;
- b) nie są użytkowane do celów wojskowych.

Ochrona specjalna zostaje przyznana poprzez wpisanie dobra kulturalnego do Międzynarodowego Rejestru Dóbr Kulturalnych Objętych Ochroną Specjalną. Rejestr ten prowadzi dyrektor generalny UNESCO (Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury) zgodnie z art. 8 ust. 6 Konwencji. Skutkiem objęcia danego dobra kulturalnego ochroną specjalną jest przyznanie mu przywileju nietykalności (art. 9), który oznacza, że państwa-strony Konwencji zobowiązane są do powstrzymania się, z chwilą wpisania takiego dobra do Międzynarodowego Rejestru, od wszelkich aktów nieprzyjacielskich skierowanych przeciw tym dobrom. Cofnięcie przywileju nietykalności może nastąpić w sytuacji, gdy jedna ze stron dopuści się w stosunku do dobra kulturalnego, objętego ochroną specjalną, pogwałcenia tego przywileju, np. wykorzystuje w czasie konfliktu zbrojnego obiekt zabytkowy do celów wojskowych (art. 11). Wówczas strona przeciwna jest na czas trwania tego pogwałcenia zwolniona z obowiązku zapewnienia takiemu dobru nietykalności. Przywilej nietykalności dobra kulturalnego może być cofnięty jedynie w wypadkach niedającej się uniknąć konieczności wojskowej i jedynie na czas jej trwania. Decyzję taką może podjąć dowódca jednostki odpowiadającej dywizji bądź wyższej.

Brak jasnego sprecyzowania w Konwencji haskiej pojęcia dostatecznej odległości przyczynił się do bardzo rzadkiego wnioskowania przez państwa o przyznanie danemu dobru kulturalnemu ochrony specjalnej. Z tego też względu jako ośrodek zabytkowy objęto ochroną specjalną w 1960 roku jedynie Watykan. Natomiast z zapisu o schronach przeznaczonych do przechowywania dóbr kulturalnych ruchomych w razie konfliktu zbrojnego skorzystały do tej pory jedynie trzy państwa: Holandia, Austria i Niemcy, które złożyły wnioski i uzyskały wpisy swoich schronów do rejestru. Od 1978 roku nie wpłynął żaden nowy wniosek o nadanie dobru kulturalnemu tego rodzaju ochrony.

Główny problem, jaki pojawił się w związku ze schronami, dotyczy podawania do publicznej wiadomości ich położenia, rozmiarów czy planów ewakuacji. Państwa najczęściej nie chcą udzielać szczegółowych informacji w tej kwestii w obawie przed ewentualnym ich zniszczeniem nie tyle przez potencjalne państwo przeciwnika, co przez terrorystów lub inne grupy przestępcze (takie sytuacje miały miejsce w konflikcie bałkańskim). Także w Polsce przygotowany jest system tzw. schronów dla dóbr kultury. I tak np. najcenniejsze archiwalia w razie konfliktu zbrojnego mają być przemieszczone do różnych obiektów (m.in. do szkół na prowincji).

Drugi Protokół Dodatkowy do Konwencji haskiej powstał w 1999 roku¹¹. Ma on charakter uzupełniający w odniesieniu do konwencyjnych uregulowań do-

¹¹ Drugi Protokół do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 roku, sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 roku (Dz.U. 2012 poz. 248).

tyczących ochrony ogólnej. Jego postanowienia odnoszą się do dwóch elementów tej ochrony: opieki i poszanowania. Środki przygotowawcze, jakie państwa podejmują w czasie pokoju w ramach opieki nad dobrami kulturalnymi dla zabezpieczenia ich przed dającymi się przewidzieć skutkami konfliktu zbrojnego, powinny obejmować m.in. przygotowanie spisów inwentarza, planowanie środków doraźnych w celu ochrony przed zniszczeniem, zapewnienie odpowiedniej dla nich ochrony oraz wyznaczenie kompetentnych władz odpowiadających za bezpieczeństwo dóbr kulturalnych.

W kwestii poszanowania dóbr kulturalnych określono warunki, które umożliwiają uchylenie się od tego obowiązku na podstawie kategorycznej konieczności wojσκowej (art. 6 pkt b w rozumieniu art. 4 ust. 2 Konwencji). W przypadku powołania się na kategoryczną konieczność wojσκową dane dobro kulturalne może być narażone na zniszczenie lub uszkodzenie w ramach konkretnej korzyści wojσκowej.

Drugi Protokół wprowadził w art. 7 środki ostrożności, jakie mają być zachowane podczas ataku wobec dóbr kulturalnych prawem chronionych. W czasie prowadzenia operacji wojσκowych każde państwo będące stroną konfliktu zbrojnego powinno:

- a) uczynić wszystko, co jest praktycznie wykonalne dla sprawdzenia, że cele, jakie mają zostać zaatakowane, nie są dobrami kulturalnymi;
- b) podjąć wszystkie praktycznie możliwe środki ostrożności przy wyborze środków i metod ataku w celu uniknięcia, a w każdym razie zminimalizowania czy przypadkowego uszkodzenia dóbr kulturalnych;
- c) powstrzymać się od podjęcia decyzji o ataku, który mógłby spowodować przypadkowe uszkodzenie dóbr kulturalnych, a którego rozmiary byłyby nadmierne w stosunku do oczekiwanej i bezpośredniej korzyści wojσκowej;
- d) odwołać lub przerwać atak, gdy okaże się, że cel jest dobrem kulturalnym oraz gdy można przypuszczać, że atak spowoduje przypadkowe uszkodzenie dóbr kulturalnych, a rozmiary tego ataku byłyby nadmierne w stosunku do oczekiwanej konkretnej i bezpośredniej korzyści wojσκowej.

Państwa będące stroną konfliktu zobowiązane są także do podjęcia środków ostrożności skierowanych przeciwko skutkom działań zbrojnych (art. 8 II Protokołu). Zgodnie z tym stwierdzeniem państwo uczestniczące w konflikcie powinno w stopniu największym, jak to tylko możliwe, usunąć ruchome dobra kulturalne z sąsiedztwa celów wojσκowych lub objąć je właściwą ochroną na miejscu, a także unikać rozmieszczenia celów wojσκowych w ich pobliżu.

Ponadto II Protokół określa w art. 9 ust. 1 obowiązki państwa okupującego całość lub część terytorium przeciwnika w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa dobrom kulturalnym znajdującym się na tym obszarze. Obowiązki te obejmują m.in. zobowiązanie do zapobiegania:

- a) wszelkiemu nielegalnemu wywozowi, przemieszczeniu lub przenoszeniu dóbr kulturalnych;

- b) wszelkim wykopaliskom archeologicznym z wyjątkiem sytuacji, gdy jest to bezwzględnie niezbędne dla zabezpieczenia, udokumentowania lub zachowania dóbr kulturalnych;
- c) wszelkim zmianom w dobrach kulturalnych lub zmianom w korzystaniu z takich dóbr kulturalnych, które mają na celu zatajenie lub zniszczenie dowodów o charakterze kulturowym, historycznym lub naukowym.

Również wszelkie prace archeologiczne, wykopaliskowe, zmiany w dobrach kulturalnych lub zmiany w korzystaniu z nich na terytorium okupowanym powinny być, o ile nie umożliwiają tego okoliczności, prowadzone w ścisłej współpracy z kompetentnymi władzami krajowymi okupowanego terytorium. Do przewidzianych w Konwencji haskiej z 1954 roku dwóch zakresów ochrony dóbr kulturalnych: ogólnej i specjalnej, II Protokół dołączył zakres trzeci w postaci ochrony wzmocnionej (rozdział 3).

Zgodnie z art. 10 II Protokołu ochroną wzmocnioną może być objęte dobro kulturalne, które:

- a) jest dziedzictwem kulturalnym o największym znaczeniu dla ludzkości;
- b) jest chronione na mocy odpowiednich krajowych środków prawnych administracyjnych, uznających jego wyjątkową wartość kulturową i historyczną oraz zapewniających najwyższy poziom ochrony;
- c) nie jest wykorzystywane do celów wojskowych lub dla osłony miejsc wojskowych i Strona, które sprawuje władzę nad tym dobrem kulturalnym, złożyła deklarację potwierdzającą, że nie zostanie ono w ten sposób wykorzystane.

Dobra kulturalne objęte tego rodzaju ochroną w trakcie konfliktu zbrojnego są oznaczone odpowiednim znakiem.

W 1992 roku z inicjatywy UNESCO powołano zespół konsultacyjny w celu dokonania przeglądu postanowień Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego. Była to reakcja na niszczenie i wywóz dóbr kulturalnych podczas wojen w Zatoce Perskiej i byłej Jugosławii. Wynikiem prac zespołu było opracowanie II Protokołu do Konwencji haskiej, który został przyjęty w 1999 roku. Konwencja haska z 1954 roku dotycząca ochrony dóbr kulturalnych w razie konfliktu oraz II Protokół do tej Konwencji z 1999 roku to dwa podstawowe dokumenty prawa międzynarodowego, które nie tylko określają zasady ochrony dóbr kulturalnych, lecz także ukazują ograniczenia i zadania sił zbrojnych w tym zakresie.

Uregulowaniami dopełniającymi kwestię zwalczania nielegalnego obrotu dziełami sztuki były również: rekomendacja UNESCO w sprawie zwrotu dóbr kultury wywiezionych nielegalnie z terytorium państwa członkowskiego z dnia 15 marca 1993 roku oraz Konwencja rzymska dotycząca zwrotu dzieł skradzionych lub bezprawnie wywiezionych z dnia 25 czerwca 1995 roku¹². Oba dokumenty dotyczyły dóbr kulturalnych podlegających ochronie zgodnie z prawem

¹² J. Czaja, *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, Kraków 2008, s. 47 i n.

danego państwa oraz określiły warunki, procedury i okres prekluzyjny (czyli termin, po którego upływie wygasają) dla roszczeń o restytucję dóbr (50 lat)¹³.

Każde państwo-strona powinno opracować instrukcje i przepisy dotyczące wykonywania w praktyce warunków Konwencji. W Wojsku Polskim kwestie dotyczące przestrzegania zasad ochrony dóbr kulturalnych określają dodatkowo przepisy z lat 2014 i 2015. Mimo że Siły Zbrojne RP nie wykonują bezpośrednich zadań dotyczących zabezpieczenia dóbr kultury na wypadek konfliktu zbrojnego, z wyjątkiem tych, które znajdują się w ich zarządzie, to jednak wypełniają szereg zobowiązań mających na celu maksymalne ograniczenie strat powstałych w dziedzictwie kulturowym w wyniku działań zbrojnych¹⁴.

W Polsce ogólny nadzór nad ochroną dóbr kulturalnych sprawuje Ministerstwo Dziedzictwa Narodowego oraz Narodowy Instytut Dziedzictwa. Obecnie nadal działa program *Ochrona zabytków*, którego celem jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturalnego, realizowanego przez konserwację i rewitalizację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne¹⁵. Ministerstwo organizuje również pomoc dla ukraińskich dóbr kultury (o czym poniżej). Pod auspicjami Ministerstwa Dziedzictwa Narodowego działają także archiwa państwowe, biblioteki i muzea, które zapowiadały rozwinięcie systemu ujednoczonych opisów dóbr kultury w celu stworzenia wspólnej bazy danych¹⁶. Faktycznie jednak do dziś takiej bazy nie udało się utworzyć; te trzy dziedziny mają odrębne systemy informacji.

OCHRONA DÓBR KULTURY W WEWNĘTRZNYCH KONFLIKTACH ZBROJNYCH

Konwencja haska ma zastosowanie również do wewnętrznych konfliktów zbrojnych (czyli wojen domowych). W rzeczywistości jednak wypełnienie obowiązku ochrony dóbr kulturalnych przez skonfliktowane podmioty niepaństwowe jest niezmiernie trudne, gdyż strony konfliktu nie posiadają ani odpowiednich środków technicznych, ani środków finansowych, by móc chronić dobra kultury podczas działań zbrojnych. Często nastawiają się tylko na utrzymanie władzy bądź na grabież dóbr kulturalnych i ich sprzedaż.

¹³ P. Żarkowski, *op. cit.*, s. 157–171.

¹⁴ E. Charymska (oprac.), *Ochrona dóbr kulturalnych podczas konfliktu zbrojnego w prawie międzynarodowym. Ograniczenia i zadania sił zbrojnych*, <https://www.wojsko-polskie.pl/u/1a/f0/1af0732a-c9be-4392-8ccf-4f99506c1fc8/ochronakultury.pdf> (dostęp: 22.10.2023), s. 12.

¹⁵ Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, *Ochrona zabytków*, <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow> (dostęp: 22.10.2023).

¹⁶ A. Jaskanis, M. Laszuk, W. Wrede, *Gromadzenie, wymiana i udostępnianie informacji o dobrach kultury przechowywanych w archiwach, bibliotekach i muzeach*, „Teki Archiwalne. Seria Nowa” 2004, vol. 8, nr 30, s. 145 i n.

W tej sytuacji art. 19 Konwencji haskiej powinien być rozpatrywany przy uwzględnieniu innych unormowań międzynarodowych, tj. wspólnego art. 3 Konwencji genewskich z 1949 roku¹⁷. Z punktu widzenia ochrony dóbr kultury w krajowych konfliktach zbrojnych istotne znaczenie ma II Protokół Dodatkowy z 1977 roku¹⁸, podpisany przez 168 państw, który – podobnie jak w przypadku II Protokołu Dodatkowego dołączonego do Konwencji haskiej z 1954 roku – nie został podpisany przez takie państwa jak Syria czy Irak. Z tego powodu do niedawna można było mówić o zastosowaniu jedynie wspólnego art. 3 Konwencji haskich w krajowych konfliktach zbrojnych. Stanowi on obecnie część międzynarodowego prawa zwyczajowego, aczkolwiek tworzy zaledwie podstawowe ramy minimalnych standardów. Przydatny jest tutaj także II Protokół Dodatkowy z 1999 roku dołączony do Konwencji haskiej z 1954 roku, który ogranicza możliwości powoływania się przez strony konfliktu na konieczność wojskową, określaną dotąd w postanowieniach konwencyjnych zbyt ogólnikowo. Drugi Protokół Dodatkowy z 1999 roku ratyfikowało tylko 68 państw, czyli znacznie mniej niż Konwencję z 1954 roku.

Jednym z rozwiązań może być zastosowanie Regulaminu haskiego z 1907 roku do rozszerzenia prawa zwyczajowego tak, aby jego treść miała charakter zbliżony do Konwencji haskiej. W opracowanych przez Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża 161 zasadach zwyczajowego międzynarodowego prawa humanitarnego kilka z nich ma zastosowanie w sytuacji ochrony dziedzictwa kulturowego w wewnętrznych konfliktach zbrojnych. Zgodnie z zasadą nr 40 każda ze stron uczestniczących w konflikcie jest zobowiązana chronić dobra kultury. Niszczenie dóbr kultury jest też przedmiotem zainteresowania m.in. Międzynarodowego Trybunału Karnego, którego działalność sądownicza dowodzi, że system odpowiedzialności jednostki za zbrodnie przeciwko dobrom kultury może stanowić w przyszłości znaczące narzędzie w walce o przestrzeganie przez strony uczestniczące w konflikcie zbrojnym zasady ochrony dóbr kultury¹⁹.

OKUPACJA WOJENNA A OCHRONA DÓBR KULTURY

Regulacje prawne zawarte w Konwencji haskiej z 1954 roku i uzupełniających ją umowach międzynarodowych odnoszą się do „okupacji”, „terytoriów

¹⁷ Konwencje o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 roku (Dz.U. 1956 nr 38 poz. 171).

¹⁸ Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 roku, dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 roku (Dz.U. 1992 nr 41 poz. 175).

¹⁹ P. Rutkowska, *Ochrona dóbr kultury w niemiędzynarodowych konfliktach zbrojnych*, „Świat Idei i Polityki” 2018, vol. 17.

okupowanych”, „mocarstw okupacyjnych” itd. Są to terminy zdefiniowane przez Regulaminy haskie z 1899 i 1907 roku. Zgodnie z art. 42 Międzynarodowej Konwencji dotyczącej praw i zwyczajów wojny lądowej terytorium uważa się za okupowane, jeśli faktycznie znajduje się pod władzą armii nieprzyjacielskiej. Okupacja rozciąga się jedynie na te terytoria, gdzie ta władza jest ustanowiona i gdzie może być wykonywana. Obecnie przepisy te są już niewystarczające wobec doświadczeń wynikających z walk i okupacji Afganistanu (2022) i Iraku (2003–2004), a zwłaszcza obecnej wojny w Ukrainie.

Zakończenie okupacji wiąże się z trwałym wycofaniem się sił okupacyjnych i zaprzestaniem wykonywania władzy na danym terytorium – świadczy o tym przykład Afganistanu i Iraku. W obu przypadkach kluczowe znaczenie dla zakończenia okupacji miało nie wycofanie wszystkich obcych wojsk, lecz przekazanie władzy nowym, tymczasowym rządóm, zastąpionym następnie – w wyniku dalszych procesów politycznych – względnie trwałymi strukturami władzy państwowej.

Stan prawny okupacji może zatem zakończyć się nie tylko w trybie określonym IV Konwencją genewską z 1949 roku i jej I Protokołem Dodatkowym z 1977 roku, lecz także w wyniku decyzji odpowiednich organów międzynarodowych. Pomimo formalnego zakończenia okupacji na obcych siłach zbrojnych stacjonujących na danym terytorium nadal mogą spoczywać obowiązki w zakresie ochrony dóbr kultury w trybie określonym dokumentami innymi niż traktaty z zakresu międzynarodowego prawa humanitarnego²⁰.

Inny problem powstał w następstwie okupacji Krymu przez Federację Rosyjską (od marca 2014 roku). W związku z wypożyczeniem eksponatów archeologicznych z Krymu jednemu z muzeów holenderskich w okresie poprzedzającym okupację pojawiło się praktyczne pytanie o podmiot uprawniony do żądania zwrotu tych dóbr. Biorąc pod uwagę ogólną regułę międzynarodowego prawa humanitarnego, zgodnie z którą okupacja nie może prowadzić do aneksji, nie ulega wątpliwości, że zwrot należy się państwu, którego terytorium jest okupowane, czyli w tym przypadku Ukrainie. Rozwiązanie to pomija jednak interesy lokalnej społeczności Krymu, której dziedzictwo i aspiracje kulturowe stają się nieistotne w czasie wielkiej politycznej gry o zamieszkanie przez nią terytorium²¹.

²⁰ M. Zwanenburg, *The Requirement of Effective Control in the Law of Occupation*, [w:] *Military Operations and the Notion of Control Under International Law: Liber Amicorum Terry D. Gill*, eds. R. Bartels, J.C. van den Boogaard, P.A.L. Ducheine, E. Pouw, J. Voetelink, The Hague 2021, s. 264–267; J.M. Henckaerts, *Studium poświęcone międzynarodowemu prawu humanitar-nemu: wkład w zrozumienie i poszanowanie zasad prawa dotyczących konfliktu zbrojnego*, https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/pol-irrc_857_henckaerts.pdf (dostęp: 22.10.2023), s. 8.

²¹ E. Mikos-Skuza, *Współczesna interpretacja prawa okupacji wojennej a ochrona dóbr kultury*, [w:] *Ochrona dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego i krajowego. 60 lat Konwencji Haskiej i 15 lat jej Protokołu II*, red. E. Mikos-Skuza, K. Sałaciński, Warszawa 2015, s. 113–126.

STANY ZJEDNOCZONE AMERYKI WOBEC KONWENCJI O OCHRONIE DÓBR KULTURALNYCH W RAZIE KONFLIKTU ZBROJNEGO

Już w 1935 roku wszedł w życie Pakt Waszyngtoński o ochronie instytucji artystycznych i naukowych oraz zabytków historycznych, zwany także Paktem Roericha. Podpisało go 10 państw amerykańskich: Brazylia, Chile, Dominikana, Gwatemala, Kolumbia, Kuba, Meksyk, Salwador, USA i Wenezuela. Art. 5 Paktu (obowiązującego do dziś) przewiduje istotne zastrzeżenie dotyczące zakresu ochrony dóbr kulturalnych w sytuacji, gdy są one wykorzystywane w celach militarnych. Ideą przewodnią Paktu Roericha był pokój kulturalny (*pax cultura*), opierający się na przekonaniu o powiązaniu sfery wartości kultury i pokoju między państwami²².

Pakt Roericha odegrał pewną rolę w trakcie prac przygotowujących treść Konwencji haskiej z 1954 roku. Przedstawiciel USA w dniu 14 kwietnia 1954 roku podpisał tekst Konwencji haskiej, ale władze amerykańskie uznały, że porozumienie to ogranicza kompetencje amerykańskich sił zbrojnych²³.

W wyniku interwencji wojsk amerykańskich w Iraku w 2003 roku doszło tam, na terenie podległym oddziałom amerykańskim, do splądrowania Muzeum Narodowego w Bagdadzie. Zniszczeniu lub zaginięciu uległy obiekty muzealne sprzed 6 tys. lat, a spalone zostało około 40 tys. manuskryptów, niekiedy powstałych w czasach istnienia Imperium Rzymskiego. Stacjonujące w pobliżu Muzeum wojska amerykańskie nie próbowały chronić Muzeum i jego zawartości ani nie podjęły się gaszenia pożaru. W rezultacie z krytyką stanowiska USA wystąpiła społeczność międzynarodowa, w tym prawdopodobnie również dowództwo oddziałów sojuszniczych stacjonujących w Iraku. Domagano się m.in. ratyfikacji Konwencji haskiej przez USA. Mimo to dopiero 13 marca 2009 roku Senat USA dokonał ratyfikacji tej konwencji.

Należy odnotować, że przedstawiciele USA dołączyli do dokumentów ratyfikacyjnych cztery poprawki, w których zastrzegli sobie prawo stosowania prawa zwyczajowego wobec wykorzystywania dóbr kulturalnych jako środków skrywających cele militarne. Ponadto Amerykanie oświadczyli, że normy zawarte w Konwencji haskiej nie dotyczą broni nuklearnej oraz podkreślili, że konieczność wojskowa stanowi uzasadnienie dla podjęcia działań, które mogą powodować zniszczenie dóbr kultury²⁴.

²² Treaty on the Protection of Artistic and Scientific Institutions and Historic Monuments (Roerich Pact), Washington, 15 April 1935, <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/roerich-pact-1935> (dostęp: 22.10.2023).

²³ A. Przyborowska-Klimczak, *Konwencja Organizacji Państw Amerykańskich o ochronie archeologicznego, historycznego i artystycznego dziedzictwa narodów amerykańskich*, „Ochrona Zabytków” 1980, nr 3, s. 257.

²⁴ D. Bach-Gałecka, *Zasady współczesnych konfliktów zbrojnych. Stany Zjednoczone Ameryki wobec haskiej Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego*, [w:] *Ochrona dziedzictwa kultury...*, s. 175–183.

DOBRA KULTURY NA UKRAINIE W OKRESIE AGRSJI ROSYJSKIEJ

Agresja Rosji na Ukrainę przyczyniła się nie tylko do przyspieszonej erozji porządku międzynarodowego, lecz także do spadku zaufania wobec organizacji międzynarodowych, m.in. Organizacji Narodów Zjednoczonych czy Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Mimo że NATO i Unia Europejska zdecydowanie zareagowały na inwazję Rosji rozpoczętą 24 lutego 2022 roku, perspektywa akcesji Ukrainy do tych organizacji nadal pozostaje odległa²⁵.

Agresja Rosji na Ukrainę ma charakter bardzo szeroki i bezwzględny. Napastnicy nie wahają się mordować ludności cywilnej i bombardować ich domy czy infrastrukturę miast. Jednocześnie wojska rosyjskie niszczą i konfiskują zabytki kultury ukraińskiej. W ciągu pierwszych dwóch miesięcy wojny udokumentowano około 240 przypadków zbrodni wojennych dokonanych przez wojska rosyjskie na dziedzictwie kulturowym Ukrainy. Celem działań agresora jest niszczenie ukraińskiej pamięci i tożsamości.

Warto dodać, że Ukraina i Federacja Rosyjska są stronami Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego z dnia 14 maja 1954 roku. W tej umowie międzynarodowej strony zobowiązały się do ochrony dóbr kultury przed uszkodzeniem, zniszczeniem, kradzieżą, grabieżą i nielegalnym zajęciem podczas wojny lub konfliktu zbrojnego. Kraje te są również stronami I Protokołu do tej Konwencji, który m.in. reguluje zachowanie i przemieszczanie dóbr kultury na wypadek okupacji i wojny. Ponadto 30 kwietnia 2020 roku Rada Najwyższa Ukrainy przyjęła ustawę „O przystąpieniu Ukrainy do Drugiego Protokołu do Konwencji haskiej o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego”, która szczegółowo określa implementację zasad Konwencji. Dotyczy to m.in. osobistej odpowiedzialności karnej sprawców za niszczenie i wywożenie zabytków historycznych oraz ruchomego czy nieruchomego dziedzictwa kulturowego, a także stwierdza, że umyślne niszczenie zabytków traktowane jest jako zbrodnia wojenna. Federacja Rosyjska nie przystąpiła do II Protokołu Dodatkowego do Konwencji haskiej²⁶.

Od marca 2022 roku Polska udzieliła wsparcia na ratowanie dziedzictwa kulturowego Ukrainy o wartości ponad miliona euro. Głównym koordynatorem rządowej pomocy dla ukraińskiego sektora kultury jest Centrum Pomocy Kultury na Ukrainie, które zostało powołane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego przy Narodowym Instytucie Dziedzictwa. Doświadczenie Instytutu oraz wieloletnia współpraca polsko-ukraińska dały podstawy do zorganizowania skutecznego

²⁵ J. Olchowski, *Wiarygodność organizacji międzynarodowych w obliczu inwazji Rosji na Ukrainę (część 1)*, 30.09.2022, <https://ies.lublin.pl/komentarze/wiarygodnosc-organizacji-miedzynarodowych-w-obliczu-inwazji-rosji-na-ukraine-czesc-1> (dostęp: 22.10.2023).

²⁶ H. Bazhenova, *Ochrona dziedzictwa kulturowego Ukrainy w czasie wojny*, 27.04.2022, <https://ies.lublin.pl/komentarze/ochrona-dziedzictwa-kulturowego-ukrainy-w-czasie-wojny> (dostęp: 22.10.2023).

wsparcia dla dziedzictwa kulturowego Ukrainy. Do tej pory Centrum zrealizowało 25 dostaw celowego wsparcia materialnego; do 111 instytucji kultury trafiło ponad 800 palet materiałów do zabezpieczenia zbiorów i materiałów gaśniczych. Za jego pośrednictwem trafiła tam również pomoc przygotowana we współpracy z 13 międzynarodowymi partnerami, m.in. z Finlandii, Szwecji, Węgier, Francji, Hiszpanii. Ponadto w ramach trójstronnej współpracy Polski, Litwy i Ukrainy kolejny milion euro został przyznany na fundusz digitalizacji zabytków kultury ukraińskiej.

Rozpoczęto projekt monitorowania i dokumentacji uszkodzeń zabytków architektury oraz stanowisk archeologicznych, który jest realizowany przez zespół polskich i ukraińskich ekspertów. Po wstępnych badaniach wiadomo, że ilość zniszczonych zabytków jest znacznie większa, niż to obrazuje rejestr prowadzony przez Ministerstwo Kultury i Polityki Informacyjnej Ukrainy, gdyż nie obejmuje on m.in. stanowisk archeologicznych, obiektów skradzionych, terenów okupowanych czy zaminowanych. Zebrany i opracowany materiał będzie podstawą do udokumentowania zbrodni wojennej na dziedzictwie kultury Ukrainy, zgodnie z przepisami prawa międzynarodowego²⁷.

PODSUMOWANIE

Po zakończeniu II wojny światowej w obszarze dotyczącym prawnych podstaw ochrony obiektów dziedzictwa kulturalnego na wypadek wojny niewątpliwie dokonał się pewien postęp. Jednym z czynników, który korzystnie wpłynął na poziom ochrony dziedzictwa kulturalnego podczas konfliktu zbrojnego, było włączenie odpowiednich postanowień do dokumentów z zakresu międzynarodowego prawa humanitarnego i prawa karnego. Podstawowym narzędziem prawnym mającym zapewnić ochronę dóbr kultury w czasie wojny jest Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze 14 maja 1954 roku. Nie jest to jedyne źródło międzynarodowej ochrony dóbr kultury, ale umowa ta jest źródłem prawa, które w szczególowy sposób odnosi się do zagadnienia ochrony kulturowej spuścizny poprzednich pokoleń w czasie trwania wojny. Inne umowy międzynarodowe wprowadzie znajdują w takiej sytuacji zastosowanie, lecz jedynie pomocnicze i na zasadach ogólnych.

Trzeba dodać, że międzynarodowe prawo humanitarne dotyczące ochrony dóbr kultury w sytuacji konfliktu zbrojnego podlega stałemu rozwojowi. Nie oznacza to niestety, że akty celowego niszczenia, grabieży i nielegalnego wywozu dóbr kultury podczas wojny nie mają miejsca obecnie – tu najbardziej drastycznym

²⁷ Narodowy Instytut Dziedzictwa, *Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie – podsumowanie działań w 2022 roku*, 29.12.2022, <https://nid.pl/2022/12/29/centrum-pomocy-dla-kultury-na-ukrainie-podsumowanie-dzialan-w-2022-roku> (dostęp: 22.10.2023).

przykładem jest agresja Federacji Rosyjskiej m.in. na zabytki kultury w Ukrainie. W obecnej sytuacji można jednak tylko dokonać uzupełnień dotychczasowych przepisów międzynarodowych dotyczących okupacji wojennej i prawa ochrony dóbr kultury. Tym niemniej należy podkreślić skuteczne działania szeregu państw, w tym Polski, udzielających pomocy Ukrainie przy ratowaniu dóbr kultury.

BIBLIOGRAFIA

- Bach-Gałecka D., *Zasady współczesnych konfliktów zbrojnych. Stany Zjednoczone Ameryki wobec haskiej Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego*, [w:] *Ochrona dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego i krajowego. 60 lat Konwencji Haskiej i 15 lat jej Protokołu II*, red. E. Mikos-Skuza, K. Sałaciński, Warszawa 2015.
- Bazhenova H., *Ochrona dziedzictwa kulturowego Ukrainy w czasie wojny*, 27.04.2022, <https://ies.lublin.pl/komentarze/ochrona-dziedzictwa-kulturowego-ukrainy-w-czasie-wojny> (dostęp: 22.10.2023).
- Bertoni K., *Praktyka dyplomatyczna i konsularna*, cz. 1, Kraków 1947.
- Blokker N., *International Organizations*, [w:] *An Introduction to Public International Law*, ed. C. Rose et al., Cambridge 2022. DOI: 10.1017/9781108377232.011
- Blokker N., Dam-de-Jong D., *Law on the Use of Force*, [w:] *An Introduction to Public International Law*, ed. C. Rose et al., Cambridge 2022. DOI: 10.1017/9781108377232.015
- Charymska E. (oprac.), *Ochrona dóbr kulturalnych podczas konfliktu zbrojnego w prawie międzynarodowym. Ograniczenia i zadania sił zbrojnych*, <https://www.wojsko-polskie.pl/u/1a/f0/1a-f0732a-c9be-4392-8ccf-4f99506c1fc8/ochronakultury.pdf> (dostęp: 22.10.2023).
- Czaja J., *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, Kraków 2008.
- Drugi Protokół do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 roku, sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 roku (Dz.U. 2012 poz. 248).
- Heinsch R., *International Humanitarian Law*, [w:] *An Introduction to Public International Law*, ed. C. Rose et al., Cambridge 2022. DOI: 10.1017/9781108377232.016
- Henckaerts J.-M., *Studium poświęcone międzynarodowemu prawu humanitarnemu: wkład w zrozumienie i poszanowanie zasad prawa dotyczących konfliktu zbrojnego*, https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/pol-irrc_857_henckaerts.pdf (dostęp: 22.10.2023).
- Jaskanis A., Laszuk A., Wrede M., *Gromadzenie, wymiana i udostępnianie informacji o dobrach kultury przechowywanych w archiwach, bibliotekach i muzeach*, „Teki Archiwalne. Seria Nowa” 2004, vol. 8, nr 30.
- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 roku (Dz.U. 1957 nr 46 poz. 212).
- Konwencje o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 roku (Dz.U. 1956 nr 38 poz. 171).
- Kukułka J., *Teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2000.
- Marks S., Freeman W.C., *Diplomacy*, <https://www.britannica.com/topic/diplomacy> (dostęp: 22.10.2023).
- Mikos-Skuza E., *Współczesna interpretacja prawa okupacji wojennej a ochrona dóbr kultury*, [w:] *Ochrona dziedzictwa kultury w konfliktach zbrojnych w świetle prawa międzynarodowego i krajowego. 60 lat Konwencji Haskiej i 15 lat jej Protokołu II*, red. E. Mikos-Skuza, K. Sałaciński, Warszawa 2015.

- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, *Ochrona zabytków*, <https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-zabytkow> (dostęp: 22.10.2023).
- Narodowy Instytut Dziedzictwa, *Centrum Pomocy dla Kultury na Ukrainie – podsumowanie działań w 2022 roku*, 29.12.2022, <https://nid.pl/2022/12/29/centrum-pomocy-dla-kultury-na-ukrainie-podsumowanie-dzialan-w-2022-roku> (dostęp: 22.10.2023).
- Navari C., *Great Power Diplomacy*, [w:] *The SAGE Handbook of Diplomacy*, eds. C.M. Constantinou, P. Kerr, P. Sharp, London 2016. DOI: 10.4135/9781473957930.n23
- Olchowski J., *Wiarygodność organizacji międzynarodowych w obliczu inwazji Rosji na Ukrainę (część I)*, 30.09.2022, <https://ies.lublin.pl/komentarze/wiarygodnosc-organizacji-miedzynarodowych-w-obliczu-inwazji-rosji-na-ukraine-czesc-1> (dostęp: 22.10.2023).
- Polkowska M., *Staty Trybunał Arbitrażowy (Haga 1907)*, [w:] *Prawo międzynarodowe i sądownictwo. Wybór źródeł*, Warszawa 2022.
- Protokoły dodatkowe do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 roku, dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 roku (Dz.U. 1992 nr 41 poz. 175).
- Przyborowska-Klimczak A., *Konwencja Organizacji Państw Amerykańskich o ochronie archeologicznego, historycznego i artystycznego dziedzictwa narodów amerykańskich*, „Ochrona Zabytków” 1980, nr 3.
- Rutkowska P., *Ochrona dóbr kultury w niemiędzynarodowych konfliktach zbrojnych*, „Świat Idei i Polityki” 2018, vol. 17. DOI: 10.15804/siip201807
- Sutor J., *Prawo dyplomatyczne i konsularne*, Warszawa 2012.
- Treaty on the Protection of Artistic and Scientific Institutions and Historic Monuments (Roerich Pact), Washington, 15 April 1935, <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/roerich-pact-1935> (dostęp: 22.10.2023).
- White N.D., *The Law of International Organizations*, New York 2005.
- Zwanenburg M., *The Requirement of Effective Control in the Law of Occupation*, [w:] *Military Operations and the Notion of Control Under International Law: Liber Amicorum Terry D. Gill*, eds. R. Bartels, J.C. van den Boogaard, P.A.L. Ducheine, E. Pouw, J. Voetelink, The Hague 2021. DOI: 10.1007/978-94-6265-395-5_13
- Żarkowski P., *Ochrona dóbr kultury w czasie wojny w świetle prawa międzynarodowego*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2016, nr 3.

ABSTRACT

The article is part of the topic related to the protection of the world's cultural and natural heritage. This protection became the subject of a nationwide scientific conference organized in Poznań on June 20, 2022, titled: “The role of international organizations in the protection of the world's cultural and natural heritage. Reflections on the 50th anniversary of adopting the UNESCO Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage”. The author deals with the issues of civil and military protection of cultural property in the event of an armed conflict. Hence, the article refers to the 1954 Hague Convention on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and the Protocol amending it. This subject is also relevant today in the context of the ongoing war in Ukraine. The article also deals with the subject of diplomacy as a tool for creating regulations securing cultural property against destruction and describes the role of international organizations taking up this challenge. Finally, it presents the role of Poland and other countries involved in the process of saving cultural goods in the fighting Ukraine.

Keywords: protection of cultural property; armed conflict; diplomacy; cultural and natural heritage; Hague Convention